

פרשיות "ספר התמיד" מברצלונה מענייני המסורה

הכרעתו ההלכתית של הרמב"ם לסמוך על כתר ארם צובה בעניין הפרשיות הפתוחות והסתומות שבתורה התקבלה בקהילות ישראל, ושמה קץ למחלוקות ולמבוכה בנושא זה. לא בקלות הצליח פסקו של הרמב"ם לדחות את כל שאר המסורות, שחלקן מסורות עתיקות ובעלות יוקרה. במקום אחד לפחות - שירת האזינו - גברו מסורות אלו על פסק הרמב"ם, והמסורת לכתוב את השירה בשבעים שיטות ולא בששים ושבע נתקבלה ברוב עדות ישראל¹. גם בפרשיות נוספות התחולל 'מאבק' בין מסורת הכתר ובין מסורות עתיקות².

אחת הדוגמאות היפות למאבק מסוג זה מצויה בתשובה של מהר"ם חלואה מן המאה הארבע-עשרה, שפורסמה ע"י אסף לפני למעלה מארבעים שנה³. התשובה מספרת על מסורת של כתיבת ספרי תורה על פי חומש מוגה שהיה בברצלונה, ולא התאים למסורת המקובלת בשני מקומות בספר במדבר. גם כאן גברה לבסוף המסורת השלטת על מסורת מקומית זו ודחתה אותה מן ההלכה.

נציג תחילה את התשובה בשלמותה (הערותיו של אסף משולבות בגוף הציטוט בסוגריים מרובעים):

"עוד חשו' שאלות לרב ר' משה חלואה ז"ל:

בכתבך סיפרת כל משפטי פ'ך. אמרת: נמצא חומש מוגה בתכלית ההגהה מחסרות ויתרות ופרשות ותגין, הכול כתיקון ס"ת, ובסוף כל סדר וחומש סכום אותיות ותיבות, ונעתקו ממנו ספרי תורה, ופרשת נשיאים 'שבמדבר סיני' וששלח לך כתובות בו ראשי שבטים בראשי שיטות, וכך נמצא במסורת: שבטיא דבמדבר סיני ודויתורו בריש שיטיא. ואתה שמעת וידעת, שהרב ר' ניסים ז"ל הרגיש בספר התמיד שבהיכל ברצלונה, שהפרשיות הנז' היו מתחילין הפסוקין בראש שיטין ומסיימין בחצי שיטין, וביטל התמיד (רמז לשם. הספר, ואולי גם שעיקב את הקריאה בספר זה) שאמ' שהוא כעין שירה, עד שהתקין והאריכו האותיות עד סוף כל שיטה ושיטה. ותמהת על הדבר, מה נעשה למסורת, ושני ספרים אחרים קדומים לקדומים: **ספר כתר תורה וספר סיני** נמצאו הפרשיות הנזכרות מתחילין בראשי שיטין ומסיימין בסוף שיטין, וביקשת להעמידך על דעתי.

תשובה:

דעות חלוקות לחכמי תורה בדינין במצוות ובאיסור והיתר רבו כמו רבו, עד שירדה תורה לסוף דעתן של (בנות) [בריות] ונתנה קצבה לדבר בשני פנים: האי' - אחרי רבים להטות; והשני - אשר תקראו אותם - אתם, אפי' שוגגין, אפי' מוטעין ואפי' מזידין (ר"ה, כה,

1. ראה מ. גושן-גוטשטיין, האותנטיות של כתר חלב, בתוך: מחקרים בכתר ארם צובה, ירושלים, תש"ד, עמ' כח-לו.
2. בחלק מהמקיים חדרו המסורות המנוגדות לכתי אל נוסח הרמב"ם, ומאבק המסורות הופיע 'על פני השטח' בדמות מחקרת בגרסת הרמב"ם. על המסורות השונות ראה: הגהות מיימוניות על הרמב"ם, לפרק ח' מהלכות ספר תורה, אות ז ואות ח י ד. ש. לוינגר וא. קופפר, תיקון ספר תורה של ר' יו"ט ליפמן מילהוין, סיני ס (תשכ"ז), עמ' רלז-רסח י מ. בניהו, איגרת הסופר רבי אברהם חסן משאלוניקי, ספונות יא (תשל"ח), עמ' קפט-רכט; מ. גושן-גוטשטיין במאמר הנזכר בהערה 1, עמ' כח-לו; Jordan S. Penkower, Maimonides and the Aleppo Codex, Textus 9 (1981), pp. 39-128.
3. אסף, על ספרי התורה העתיקים בברצלונה, סיני יב (תשיג), עמ' שלד-שלו, על פי כתב יד המוזיאון הבריטי 26,983 Add. מהר"ם חלואה חי בשנים ה"א ס - קמ"ה בערך (1300-1385, ע"פ אסף שם).

ע"א]. גם רבותי ז"ל נתנו קצבה לדבריהם ואמרו [ירושלמי, מעשר שני, פרק ד, הלכה ב], כל הלכה שהיא רופפת בידך צא וראה היאך ציבור נוהג ונהוג כן, ואלמלא סייגין הללו היו רגליהן של שונאי ישראל מתמוטטות, שהרי אפי' בגופה של תורה ובקריאתה נחלקו, אמרו בפי' קמא דקידושין ובפי' אין בין המודר [קידושין, ל, ע"א י ונדריס, לח, ע"א], במערבא פסקי ליה להאי קרא לתלתא פסוקי, ויאמר י"י אל משה הנה אנכי בא אליך בעב הענן, ואעפ"י שהכול הלל"מי כמו שאמרו שם [דף לו, ע"א]: ושום (שכל-אלו הפסוקים; ובפי' עומד ויושב [מגילה, כב, ע"א] אמרו, כל פסוקא דלא פסליה משה אנו לא פסקי ליה י ובפי' הישן [ע"י סוכה, טז, ע"ב; ויח, ע"א; וכב, ע"א], לבוד הלל"מי, כל פחות מגי' כלבד דמי, רשב"ג חולק ואומ' ארבעה; ובפי' העור והרוטב [חולין, קכה, ע"ב], ר' יוסי לית ליה טומאה רצוצה בוקעת והיא הלכה למשה מסיני י והרבה בדומה לזה, והכול מתוקן על ידי אחרי רבים להטות. ולפי' אין מחדשין שום דבר על פי המסורת שיש בחידושו ספק פסול אלא הולכין אחר ספרי רוב הסופרים שהם כדאי לסמוך עליהם ואחר מנהג הכללי. תדע לך, שהרי בגמ' ובמדרשים אמרו: כלת [במדבר, ז', א: ביום כלות משה, וע"י פסיקתא רבתי, פרק ה, תנחומא ורש"י שם] כתיב, פלגשים [צ"ל: פלגשם, בראשית, כ"ה, ו, ב"ר ורש"י שם, וזרם זה הוא נגד המסורה] כתיב; ותשמם [צ"ל: ואשמם, דברים, א', יג, וע"י ברש"י וד"ר שם. וע"י על כל זה במסורת סייג תורה לרמ"ה אבולעפיה] כתיב, ובספרי התורה אשר אתנו כולם מלאים ולא עלה ל... [אוצ"ל: לדעתם] לתקן, ולא תהא המסורה גדולה מן הגמ' ומן המדרש. וכבר העמידו חכמים דבריהם בהגהת הספרים על דין זה של תורה ללכת אחר הרוב. אמרו במס' סופרים, כו' אמר רשב"ל: גי' ספרים נמצאו בעזרה - ספר מעון וספר זעטוטי בני ישראל וספר היא; באחד מצאו כתו' מעון אלהי קדם ובשניים מצאו כתו' מעונה אלהי קדם וקיימו שניים וביטלו אחד. באחד מצאו כתו' וישלח אל זעטוטי בניי' ובשניים מצאו כתוב [צ"ל: וישלח את נערי בני ישראל, וקיימו שניים וביטלו אחד. באחד מצאו כתוב אחד עשר הוא ובשניים מצאו כתוב וכו'] אחד עשר היא וקיימו שניים וביטלו אחד. לפיכך אין משנין מדרך רוב הספרים לעשות פרשי' הנשיאים כשירת האזינו, שאם עשה פרשה שבתורה כאחד השירות פסל, כדאיתי' בפי' הבונה [שבת, קג, ע"א] וכ"ש בעניין הזה שאפשר לקיים מסורת בלא פסול, ואמרו בריש יבמות כל מקום שאתה מוצא עשה ולית' - אם אתה יכול לקיים את שניהם, מוטב; ואם לאו, יבוא עשה וידחה לא תעשה. וכאן איפשר להתחיל בראש שיטות ולמלאות כל שיטה ושיטה בהארכת האותיות. גם אם נכתבו תחילתן בראשי שיטין ומסיימין הפסוקים באמצע שיטין בלתי הפסק ובלתי צורת שירה, אין לפוסלו בכך בדיעבד אעפ"י שרוחב הדף מתקצר באותן השיטין, אחר שאין שם לא צורת שירה ולא צורת פרשה שהם לצורך עניין שינוי הדף בקיצור "קצת רוחבו אינה מעכב, כדמשמע בפי' הקומץ רבה [מנחות, ל, ע"א] גבי לעיני כל ישראל באמצע שיטה ובסוף הדף, דאמר מקצר ועולה עד שמגיע לסוף הדף, פי' - מקצר אורך השיטין בסופם. ולא דמיא הא לההיא דפי' הקומץ [שם, לא, ע"ב] דקרי למושה שראה שתיים ושלוש ואחת עשויה כשירה, דהתם שעשה דפין או תיבות כפי הפירושין שתיים ושלוש ואחת למטה באמצע והיא כעין שירה, אבל הכא בשיטין שוות אלא שהן קצרות משאר שיטות הדף אין זה כשירה. ואילו כדרך זה נמצאו אותן הפרשיות בספר התמיד, שכך נראה מלשונך, וגמה אני מה ראו על ככה לבטל ולחזור ולתקן. ואם אתה עושה אותו כשירה, צריך היה לסלק כל הדף כמו שאכתוב [תשובה שאחר זו]. וכמדומה אני בתחילת שימושי לפני מורי הרב נאשתרוק שלמה ז"ל נתעוררו על ספר התמיד הנז' על אותה פרשה ולא הוציאוהו מחזקתו ולא הורידוהו מקדושתו, ולא גתתי אל לב מה הוא העניין כי נער הייתי, אבל אין משיבין את הארי לאחר גניזה [גיטין, פרק ג, ב, ושם: לאחר מיתתה]. זהו דעתי באותן הפרשיות.

הוצאת תבונות

מכללת הרצוג

הבעייה התעוררה לגבי דרך כתיבת שמות הנשיאים בפרשת במדבר ושמות המרגלים בתחילת פרשת שלח. בספרי התורה שלנו נכתבות פרשיות אלו בדרך הבאה:

במדבר, י"ד

וְאֵלֶּה שְׁמוֹתֵם לְמִטָּה רְאוּבֵן שְׁמוּעָה בֶן זְכוּר לְמִטָּה שְׁמֵעוֹן שֹׁפֵט בֶּן חוּרִי לְמִטָּה יְהוּדָה קָלֵב בֶּן יִפְנֶה לְמִטָּה יִשָּׁשְׁכָר יִגָּאֵל בֶּן יוֹסֵף לְמִטָּה אֶפְרַיִם הוֹשֵׁעַ בֶּן נוּן לְמִטָּה בְּנִימִן פִּלְטִי בֶן רְפוּאָה לְמִטָּה זְבוּלֹן גְּדִיאֵל בֶּן סוּדִי לְמִטָּה יוֹסֵף לְמִטָּה מְנַשֶּׁה גְּדִי בֶן סוּסִי לְמִטָּה דָן עֲמִיאל בֶּן גַּמְלִי לְמִטָּה אֲשֶׁר סְתוּר בֶּן מִיכָאֵל לְמִטָּה נִפְתָּלִי נַחֲבִי בֶן נַפְסִי לְמִטָּה גַּד גְּאוּאֵל בֶּן מְכִי אֵלֶּה שְׁמוֹת הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר שָׁלַח מֹשֶׁה לְתוֹר אֶת הָאֲרָץ וַיִּקְרָא מֹשֶׁה

במדבר, א'

הוא וְאֵלֶּה שְׁמוֹת הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר יַעֲמְדוּ אִתְּכֶם לְרְאוּבֵן אֶלִיצוּר בֶּן שְׁדִיאוּר לְשִׁמְעוֹן שְׁלִמְיָאֵל בֶּן צוּרִישְׁדִי לְיְהוּדָה נַחֲשׁוֹן בֶּן עֲמִינָדָב לְיִשָּׁשְׁכָר נְתַנְאֵל בֶּן צוּעַר לְזְבוּלֹן אֶלִיאָב בֶּן חִלּוֹן לְבִנְיָמִן יוֹסֵף לְאֶפְרַיִם אֶלִישַׁמֶּע בֶּן עֲמִיהוּד לְמְנַשֶּׁה גַמְלִיאֵל בֶּן פְּדָהצוּר לְבְנִימִן אֶבְדִּין בֶּן גְּדַעְנִי לְדָן אַחִיעֶזֶר בֶּן עֲמִישְׁדִי לְאֲשֶׁר פְּנַעֲיָאֵל בֶּן עֶכְרֹן לְגַד אֶלְנָסוֹף בֶּן דְּעוּאֵל לְנִפְתָּלִי אַחִירַע בֶּן עֵינָן אֵלֶּה קְרוּאֵי הַעֲדָה נְשִׂאֵי מִטּוֹת אֲבוֹתָם רְאִשֵׁי אֲלִפֵי יִשְׂרָאֵל הֵם

לשון התשובה מלא סתירות פנימיות, ואף המשיב לא הבין בדיוק למה מכוון השואל. משום כך עלינו לעיין בצורה מדוקדקת בכל שלב משלבי השאלה והתשובה ולפרשם. מהר"ם חלואה מפרט בתחילה לשואל את שאלתו בגוף שני ("אמרת... שאלת... וביקשת..."), ואחר כך הוא משיב לשאלה.⁴

נדון עתה באהובה על פי סדרה, ונסמן באותיות כל משפט שנדון בו.

א. שאלת השואל התייחסה ל"חומש מוגה בתכלית ההגהה... הכול כתיקון ס"ת". חומש זה שימש מקור לסופרים לכתוב על פיו ספרי תורה: "ונעתקו ממנו ספרי תורה". המיוחד בחומש זה הוא ש"פרשת נשיאים שבמדבר סיני ושבשלח לך כתובות בו ראשי שבטים בראשי שיטות". הפירוש הפשוט למשפט זה הוא כתיבה בדרך הבאה:

צורה א

במדבר, י"ד

בני ישראל המה ואלה שמותם למטה ראוּבֵן שְׁמוּעָה בֶן זְכוּר לְמִטָּה שְׁמֵעוֹן שֹׁפֵט בֶּן חוּרִי לְמִטָּה יְהוּדָה קָלֵב בֶּן יִפְנֶה לְמִטָּה יִשָּׁשְׁכָר

במדבר, א'

ואלה שמות האנשים אשר יעמדו אתכם לראובן אֶלִיצוּר בֶּן שְׁדִיאוּר לְשִׁמְעוֹן שְׁלִמְיָאֵל בֶּן צוּרִישְׁדִי לְיְהוּדָה נַחֲשׁוֹן בֶּן עֲמִינָדָב לְיִשָּׁשְׁכָר

כתיבה זו, משמעה רווח של סתומה בין איבר לאיבר ברשימה, ורווחים אלו סודרו בצורה אחידה ויפה בתוך העמודה. דרך זו של כתיבה רגילה היא בכתבי יד של בעלי המסורה במקומות רבים בתנ"ך. הדוגמה המפורסמת לכך היא 'שירת' עשרת בני המן, שאינה אלא סידור נאה של רווחי פרשה סתומה שבין איברי רשימה.⁵

4 כלומר: איזו פה ציטוט דברי השואל אלא סיכום דבריו על ידי המשיב. איזו ידעת, אם המשיב הביא את המשובה בציטוט מחיק תוך שינויים דקדוקיים בלבד, כגון: מיותמה אני ל"יותמה על הדבר", או שמא נערכו דברי המשובה ונשתנה מקומה.

5 כפי שהראה ברויאר, כתר ארם צובה והנוסח המקובל של המקרא, ירושלים, תשל"ז, עמ' 149-189.

הוצאת תבונות

מכללת הרצוג

ב. השואל מספר על "מסורת", כלומר הערת מסורה, שהייתה ככל הנראה באותו חומש מוגה, ולשונה: "שבטיא דבמדבר סיני ודויתורו בריש שיטיא". מדברי ריטואל משמע, שהמסורה תומכת במנהג הכתיבה של אותו חומש. יש להעיר, שאם נדייק במלה "שבטיא" ונפרשה 'שמו של השבט', אפשר שהכוונה היא לכתיבת פרשת שמות המרגלים בצורה הבאה:

צורה ב

במדבר, י"ד

ראשי בני ישראל המה ואלה שמותם למטה	
ראובן שמוע בן זכור	למטה
שמעון שפט בן חורי	למטה
יהודה כלב בן יפנה	למטה

...

מבחינה הלכתית אין הבדל של ממש בין צורה א ובין צורה ב. בשני המקרים רווח של סתומה מבדיל בין איבר לאיבר, ורק סידור המלים בעמודה שונה במקצת. אולם אם נפנה לרשימת הנשיאים שבתחילת ספר במדבר ונרצה לקיים בה את לשון המסורה, נקבל אחת מן הצורות הבאות:

צורה ג

במדבר, א'

ואלה שמות האנשים אשר יעמדו אתכם	
לראובן אליצור בן שדיאור	לשמעון שלמיאל בן צורישדי
ליהודה נחשון בן עמינדב	

...

צורה ד

ואלה שמות האנשים אשר יעמדו אתכם	
לראובן אליצור בן שדיאור	לשמעון שלמיאל בן צורישדי
ליהודה נחשון בן עמינדב	

...

שתי הצורות שונות באופן מהותי מצורות א-ב. בצורה ג אין רווח בין איבר לאיבר ברשימה, אלא **בתוך** כל איבר ואיבר. כל איבר נכתב בשורה לעצמו, וכך יוצא שבסוף השורה מבדיל בין איבר לאיבר. צורה זו היא חריגה, ודומה לה במקצת רק שירת מלכי כנען (יהושע, י"ב), שאף בה סופי השורות מבדילים בין מלך למלך⁶. צורה ד שווה לצורות א-ב בכך שיש רווח של פרשה בין איבר לאיבר, אולם הרווח פה הוא רווח של פלשה פתוחה, ומנהג כזה אינו מצוי בכתיב יד של בעלי המסורה⁷.

ג. השואל מספר על **ספר תורה** שהר"ן "הרגיש בו" (כלומר: רגש ורעש כנגדו) ו"ביטל התמיד", כלומר, פסל ספר תורה זה, ששמו 'ספר התמיד', מלקרוא בו בציבור. ספר זה, שהוא ספר תורה שבהיכל, אינו **החומש** שהוזכר קודם, ועל ספר התורה הזה נאמר ש"הפרשיות הנזכרות היו מתחילין הפסוקין בראש שיטין ומסיימין בחצי שיטין".

6 ראה ברויאר, שם, עמ' 150 ועמ' 174.

7 ראה להלן בנספח, סעיף ג.

הוצאת תבונות

מכללת הרצוג

מפשטות הלשון נראה, שהכוונה היא לצורה ד, שנכתבה גם בפרשת המרגלים וגם בפרשת הנשיאים. אולם הר"ן טען כנגד ספר זה, ש"הוא כעין שירה", וטענה זו אינה מובנת אלא אם כן נכתבו בו הפרשיות בצורה א, ב או ג. להלן נראה, שגם המשיב חש בסתירה זו, ומעלה ספק כיצד נכתב ספר התמיד.

ד. תקנתו של הר"ן הייתה, ש"האריכו האותיות עד סוף כל שיטה ושיטה". הלשון "עד סוף כל שיטה" מתאים לתפיסה, שהפרשיות נכתבו בצורה ד, אך בדרך. תיקון כזו של הארכת האותיות ניתן להתאים גם את הצורות א-ג למנהג הכתיבה הרגיל ברצף ללא רווח⁸.

ה. כאן תמה השואל: "מה נעשה למסורת?". מתוך תמיהתו ניתן ללמוד כיצד פירש אותה מסורה. לדעתו, המסורת דורשת רווח כלשהו בין איבר לאיבר. הקביעה "שבטיא בריש שיטיא" לא באה אלא לפרש, כיצד יש לסדר את מקומות הכתב והרווח, אולם אם כותבים ברציפות ללא רווח שוב אין משמעות לדרך סידור המלים. הארכת האותיות עד כדי סתימת הרווחים מבטלת אפוא את דברי המסורה.

ו. בסוף השאלה מציין השואל, שהיו בברצלונה שני ספרי תורה נוספים שלא דמו ליספר התמיד⁹, ובהם "נמצאו הפרשיות הנזכרות מתחילין בראשי שיטין ומסיימין בסוף שיטין". אף כאן הכוונה אינה ברורה: האם נכתבו ספרים אלו בצורה ג או נכתבו בדרך שונה, כל שבט בשורה ללא הפסק פרשה (צורה ה)?

צורה ה

במדבר, א'

האנשים אשר יעמדו אתכם
לראובן אליצור בן שדיאור
לשמעון שלמיאל בן צורישדי
ליהודה נחשון בן עמינדב

...

אם בצורה ג נכתבו ספרים אלה. והלוא צורה זו חריגה ושונה מהמנהג המקובל, ויקשה, מדוע לא עורר השואל בעיה זו. אם כצורה ה נכתבו והלוא לדעת השואל אין לצורה שכזו כל משמעות, ואין היא שונה ממנהג הכתיבה הרגיל ברצף. נראה לנו, שכוונת השואל היא אמנם לכתיבה רגילה ברצף ללא כל הגבלות, ולא נקט לשון "מתחילין... מסיימין בסופי שיטות" אלא כדי להוציא משיטת 'ספר התמיד' המסיים בחצי השיטה.

* * *

עיקרה של תשובת מהר"ם חלואה הוא, שיש ללכת אחר רוב הספרים ולדחות את שיטת המיעוט, למרות המסורה התומכת בה⁹. נעבור לדון בדברי המצובה, באותם משפטים המתייחסים לספר התמיד ולדברי המסורה.

ז. "לפיכך אין משנין מדרך רוב ספרים לעשות פרשת הנשיאים כשירת האזינו, שאם עשה פרשה בתורה כאחת השירות פסל". בדבריו אלה מצטרף מהר"ם לדברי הר"ן, שאף הוא פסל מאותו טעם (ראה דברינו לעיל בסעיף ג). מהר"ם מתנגד אפוא לכתיבה בצורות א, ב או ג.

8 דרך תיקון זו של הארכת אותיות אינה נהוגה אצל בעלי המסורה. הרמב"ם, סם- תורה, ח', פוסק, שאם טעה בצורת הפרשיות, אין לו תקנה אלא לסלק כל הדף. גם הרא"ש והריב"ש, החלוקים על הרמב"ם ומתירים לתקן, אינם מציעים להאריך אותיות. עיין גם בהגהות מיימוניות, פרק ז מהלכות ספר תורה, אות ה.

9 דברי מהר"ם חלואה מבוססים על תשובת הרשב"א בשחת המיוחסות לרמב"ן, סי' רלב, אם כי הוא אינו מוזכר את הרשב"א ומשבותו. אסף משער, שלא הייתה תשובת הרשב"א לנגד עיניו.

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

על דברי הר"ן ועל דברי מהר"ם יש להקשות, מדוע בחרו לפסול מטעם 'פרשה שעשאה כשירה' ולא מן הטעם הפשוט, שאסור להניח רווח פרשה במקום שצריך להיות כתוב ברציפות. ניתן להשיב על שאלה זו שתי תשובות מנוגדות:

1. ספר שנמצאת בו פרשה במקום שאינו מתאים למסורת, אין לפסלו, "כי יש גדולים שיש להם סברות אחרות בזה" (שו"ת מהר"י מינך, סי' ח; שו"ע, יו"ד, סי' ערה, ס"ב, בהגהת רמ"א). רק שינוי מהותי של טיב הפרשה והפיכתה לשירה פוסלים (שו"ע, שם, ס"ג).
  2. ההפסקות שבתוך רשימה בין איבר לאיבר אינן נחשבות, לדעת הר"ן ומהר"ם, לרווח של פרשה אלא רק לצורת כתיבה כשירה וכדרך כתיבת תהלים ושירת האזינו, % כן אין לפסול מטעם הוספת פרשיות שתומות.
  - ח. "וכ"ש בעניין הזה שאפשר לקיים מסורת בלא פסול... להתחיל בראש שיטות ולמלאות כל שיטה בהארכת האותיות".
- בניגוד לדעת השואל, מהר"ם מפרש את המסורת כלשונה, שהעיקר הוא להתחיל בראש שיטה, ואין המסורת מתייחסת לשאלת הרווחים. אם כך הוא ניתן לכתוב בצורה ה ולצאת ידי כל הדעות.
- ט. "גם אם נכתבו תחילתן ברוצצי שיטין ומסיימין הפסוקים באמצע שיטין בלתי הפסק ובלתי צורת שירה, אין לפוסלו בכך בדיעבד".
- כאן בא מהר"ם להכשיר את צורה ד בדיעבד, ולראותה ככתיבה רצופה ללא הפסק פרשה¹⁰.
- י. לבסוף מציג המשיב את הספק שנתעורר אצלו בהבנת המצב המתואר לגבי 'ספר התמיד' (ספק זה הצגנו לעיל סעיף ד). אומר מהר"ם: "ואילו כדרך זה (= צורה ד) נמצאו אותן פרשיות בספר התמיד, שכך נראה מלשונך, תמה אני מה ראו על ככה... ואם אתה עושה אותו כשירה (= צורות א ב או ג), צריך היה לסלק כל הדף".
- עמדתו ההלכתית של מהר"ם חלואה היא ברורה: הצורה הרגילה לכתבת הפרשיות הנידונות היא כתיבה רצופה. אם רוצים לצאת ידי חובת המסורה, אפשר לכתוב ברציפות בצורה ה. גם צורה ד כשרה בדיעבד, וצורה זו נחשבת ככתיבה רצופה כדין 'מקצר ועולה'. צורות א, ב ו-ג פסולות מדין פרשה שעשאה כשירה, ואין תקנה אלא להחליף את הדף כולו.

* * *

מהי באמת הצורה שבא נכתב 'ספר התמיד'?

אין אפשרות להשיב בוודאות על שאלה זו על פי הנתונים שלפנינו, אולם ניתן להעלות השערה מסוימת. 'ספר התמיד' נחשב לספר עתיק ובעל חשיבות, וכך גם אותו חומש מוסמך שעל פיו כתבו ספרי תורה. מסתבר, שמנהגם דומה למנהג רוב כתבי היד של בעלי המסורה. כמו כן מסתבר, שספר התמיד התאים לאותו חומש, שאם לא כן, היה השואל מדגיש יותר את ההבדלים ביניהם. מתוך שיקולים אלו נראה לנו, ש'ספר התמיד' לא נכתב לצורות ג, ד או ה. צורה ג אינה מצויה בכתבת רשימות (פרט לחריג של שירת מלכי כנען). גם צורה ד (רווח של **פתוחה** בתוך רשימה) וצורה ה (חלוקה על פי השורות ללא רווחים) אינן מצויות בכתבי היד של בעלי המסורה. מסתבר, שמסורת ספר התמיד והחומש המוגה הייתה לכתוב בצורה א או בצורה ב. ההשערה המסתברת ביותר היא, ששמות הנשיאים נכתבו בצורה א, שהיא הצורה היחידה האפשרית במקום זה, ואילו שמות המרגלים נכתבו בצורה ב, שכן הסופרים מעדיפים לכתוב את המלים הזהות החוזרות בכל איבר זו

10 על פי דברים אלה של מהר"ם, ניתן לפתור את הבעיה, כיצד ניתן לכתוב את שירת האזינו על פי פסק הרמב"ם, שלפני השורות לפני השירה קצרות מאוד, בעוד שכמה שורות בתוך השירה והשורות שלאחריה ארוכות הרבה יותר. על בעיה זו ראה גושן-גוטשטיין במאמר הוזכר בהערה 1, עמ' לב, ופנקובר במאמר הוזכר בהערה 2, עמ' 111-112.

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

תחת זו בסופי השורות. המלה "למטה" הופיעה אפוא בסוף כל שורה ושם השבט בתחילת של שורה¹¹.

כתיבת רשימות בצורות אלו רגילה מאוד במקומות רבים בתנ"ך¹². דווקא המסורת המקובלת לכתוב פרשיות אלו ברצף מהווה חריג. מסורת זו נקבעה על פי הרמב"ם על פי כתר ארם צובה, אך גם כתבי יד קרובים לו כגון ל, ג-ו-ש מודים לו בכך¹³.

נספח: עקרונות בחלוקת הפרשיות הפתוחות והסתומות

מבחינה הלכתית אין לקבוע את מקום הפרשה או את סוג הפרשה על פי סברה. זאת משום "שצורות הספק הפרשיות וצורות השירות, דברי קבלה הן, שכך קיבל משה מפי הגבורה... ואין בכוח שכל האנושי להשיגו, למה במקום זה פתוחה ובמקום זה סתומה"¹⁴. אעפ"כ ניתן להצביע על מגמות או עקרונות כלליים, המתקיימים במקומות רבים בחלוקת הפרשיות. להלן נציג מספר עקרונות ונדגים אותם:

א. העיקרון היסודי של חלוקת הפרשיות הוא כמובן חלוקה עניינית-תוכנית של המקרא. עניין חדש מצוין על ידי הפסק פרשה "ליתן רווח למשה להתבונן בין פרשה לפרשה ובין עניין לעניין" (ספרא, תחילת ויקרא).

ב. ישנם לשונות פתיחה ולשונות סיום, שדרכם לפתוח עניין חדש או לסיימו. לשונות אלו הביאו לחלוקה של פרשה גם במקום שאין הם פותחים עניין חדש, או במקום שהחלוקה התוכנית העיקרית היא במקום אחר¹⁵.

דוגמה ללשונות פתיחה: "ויאמר ה' י וידבר ה'"; "כִּי כֹה אָמַר ה'"; "וַיְהִי דְבַר ה'"; "לִכְן י ויהי"; "ויהי"; ואף "ויאמר".

דוגמה ללשונות סיום: "נאם ה'", "כי פי ה' דבר".

על פי עיקרון זה ניתן להסביר את הפסקא באמצע פסוק במדבר, כ"ו, א, את הפסקא בדברים, ב', יז, ואת הפסקא באמצע הפסוק בהושע, א', ב, לפי כתבי יד רבים. במיוחד מרובות פסקאות באמצע פסוק בספר שמואל¹⁶.

מכאן עולה גם שיש לנקוט מידה של זהירות בהסתמכות על חלוקת הפרשיות לצורך חלוקה עניינית של פרק. לדוגמה נבחן את פרק ל"ד בספר יחזקאל. חלוקתו העניינית העיקרית היא בפס' יז ("ואתנה צאני"), ובמקום זה אין הפסק פרשה. לעומת זאת מצויות פרשיות במקומות אחרים בפרק, שבהם מופיעים 'לשונות פתיחה' (פס' יא ופס' כ)¹⁷.

ג. כאשר מופיעים בכתוב איברים חוזרים הדומים בלשונם או בעניינם, קיימת נטייה להפריד בין האיברים ברווח של פרשה. הכוונה היא לרשימות מעין אלו שנידונו לעיל¹⁸, וגם לעניינים ארוכים יותר החוזרים מספר פעמים, כגון מניין הפקודים של כל שבט (במדבר, פרק א' ופרק כ"ו), הברכות לכל שבט (ברכת יעקב - בראשית, מ"ט, וברכת משה - דברים, ל"ג) ועשרת הדיברות.

11 בפסוקי הנשיאים (במדבר, א') מופיעה מלה אחת לפני שם הנשיא, ואיש בפסוקי המרגלים (במדבר, י"ד) מופיעות שתי מלים לפני שם המרגל, שוני זה במבנה הפסוקים הוא שגרם, ככל הנראה, לסתירה בין מה שנאמר לגבי החומש המוגה, **שראשי שבטים** כתובים בראשי השיטות ובין המסורה (ברעתו חומש), המציינת, שה**שבטים** בראשי השיטות.

12 ראה למשל ברויאר בספרו הנוכח בהערה 5, עמ' 152-157, ולהלן בנספח בסעיף ג.

13 ל = כת"י לנינרד, פירקוביץ B19a; ב = כת"י המוזיאון הבריטי Or. 4445; ש = כת"י ירושלים Heb. 24° 5702 (לשעבר ששון 507). אך ראה כתב יד וטיקן אורבנטי 2, דפוס צילום, הוצאת מקור, ירושלים, תשמ"ט, שבו המלים "למטה" כתובות זו תחת זו, ורווח זעיר מצוי לפני כל אחת מהן. (ראה צילום בעמ' הבא).

14 דברי ר' שלום שכנא ילין המובאים בשו"ת קול אריה, וילנא, תרל"ב, דף נד, ע"א.

15 את הפסק הפרשה בחלק מלשונות הפתיחה ניתן להסביר בדרך שונה במקצת: ההפסק בא לכבוד דיבורו של הקב"ה.

16 עיין ספר שמואל מפרש ע"י י. קיל, סדרת דעת מקרא, ירושלים, תשמ"א, מבוא, עמ' 160. ראה גם רימון כשר, פסחא באמצע פסוק בזיקתה לחלוקת המקרא לפסוקים לאור כתבי יד עבריים לספר שמואל, טכסטוס יב (תשמ"ה), עמ' לב-נא.

17 הפרשיות בנביאים נידונו כאן על פי כתר ארם צובה, אך גם בכתבי יד אחרים נמצאים אותם עקרונות.

18 שמות הנשיאים והמרגלים שנידונו בגוף המאמר. דוגמאות מספות ראה בספרו של ברויאר הנוכח בהערה 5, עמ' 152-157.

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

ההפסק בין האיברים החוזרים הוא בדרך כלל של פרשה שתומה, ורק כאשר כל חלק הוא עניין בפני עצמו המכיל פסוקים מספר, מצוי לפעמים רווח של פרשה פתוחה (כגון המפקד במדבר, א', וקרבות הנשיאים במדבר, ז'). עקרון הפרשיות המורות על חלקים חוזרים נפוץ ביותר כאשר מלה קבועה או צירוף מלים קבוע פותח כל איבר או מסיים אותו. כדאי לציין את פרשת העריות בויקרא, י"ח. רווח הפרשיות בין איבר לאיבר מצוי שם רק עד פס' יז, כלעוד פותחים הפסוקים בצירוף הקבוע "ערות... לא תגלה".

עקרון חלוקה זה גורם גם הוא סטיות מן החלוקה העניינית. בדרך כלל אין הפסק פרשה לפני האיבר הראשון ואחרי האיבר האחרון. תופעה זו קיימת בברכת יעקב (בראשית, מ"ט) אין הפסק לפני הברכה הראשונה (מ"ג) ואחרי הברכה האחרונה (פס' כח). כך בפרשת מפקד נוחלי הארץ (במדבר, כ"ו) אין הפסק בין פס' ג, המסכם את פקודי מטה נפתלי, לבין פס' נא, המסכם את פקודי כל בני ישראל. כך גם בפרשת המוספים (במדבר, כ"ח) אין הפסק בין הפתיחה ובין קרבן התמיד בפס' ג, ואין הפסק בין קרבן שמיני עצרת ובין הסיכום בפס' לט. וכך גם בברכת משה (דברים, ל"ג) אין הפסק בין הברכה הכללית ובין הברכה לראובן בפס' ז, ואין הפסק בין הברכה לאשר ובין הברכה הכללית בפס' כה או בפס' כו¹⁹.

דאטו בני ישראל יהיה ואלה
שמותם למטה ראובן שמות
בן זבור למטה בנימין שפט
בן חורי למטה יהודה כלב
בן יפנה למטה יששכר יגאל
לויסק למטה אפרים הושע
בן נון למטה בנימין פלטי
בזרביא למטה זבולון גיאל
בן סורוי למטה יוסף למנה
נרעשה צדי בן סנסי למנח
בן עמאל למטה יהודה
למטה יהודה בן זכריאל למנח
בן זכריאל למטה יהודה
בן זכריאל למטה יהודה
בן זכריאל למטה יהודה

כתב יד וטיקן אורבנטי 2,
במדבר י"ד.

19 א. רש"י ואבן עזרא חלוקים בשאלה אם פס' כה הוא ברכה כללית לישראל או המשד הברכה לאשר, ובחלוקת הפרשיות אין הכרח.
ב. העיקרון ההלכתי, שאסור להפסיק בקריאת התורה פסוק או שניים בסמוך להפסק פרשה גורם לחלוקת עליות (ע"פ חלוקת העליות המקובלת בדפוסים שלפנינו ונוהגת בקהילות רבוען בלתי עניינית במקומות מסוימים. ראה למשל בראשית, מ"ט, כז י דברים, ל"ג, כז).